

Висновки. Сьогодні це протидія багатьох суспільних сил курсу уряду, орієнтована на зміну суспільно-політичного ладу. Соціологічна теорія досліджує природу і закономірності виникнення та протікання соціального конфлікту як суспільного явища, типологію конфліктів, їх соціальну роль, способи їх запобігання та розв'язання, а також методи управління ними. Соціологічна теорія конфлікту розкриває розвиток соціальної системи, що виникає у суспільстві між суб'єктами соціальної взаємодії та закономірностями і процесами виникнення, протікання і розв'язання соціальних конфліктів, їх соціальні ознаки та конфліктні відношення, що виникають між людьми у ході їхньої взаємодії. Особливості соціальних конфліктів у сучасній Україні зумовлені трансформаційними процесами, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя і пов'язані з переходом до демократичного ринково-підприємницького суспільства.

Список використаних джерел

1. Ритцер Дж. Современные социологические теории./ Дж.Ритцер- 5-е изд. - СПб.: Питер, 2002. - 688 с.
2. Танчер В.В. Спеціальні та галузеві соціології./ В.В.Танчер – К.: Каравела, 2003. – 304 с.
3. Головаха Е. Социологическое знание: специфика, критерии научности и перспектива развития [Текст] / Е. Головаха //Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. - № 1. - 5-14 с.
4. Ручка А.А., Танчер В.В. Очерки истории социологической мысли./ А.А.Ручка, В.В.Танчер – Киев, Наукова думка, 1992. –
5. Козер Л. Функции социального конфликта./ Л.Козер – М.: Идея – Пресс, 2000. – 208 с.
6. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт./ Р.Дарендорф // Очерк политики свободы. - М.: "Российская политическая энциклопедия"(РОССПЭН), 2002. - 288 с.
7. Коллинз Р. Теории конфликта в современной макроисторической социологии.[Текст] /Р.Коллинз //Философская и социологическая мысль. - 1993. - № 6. - 81-98 с.
8. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса./ А.Г.Здравомыслов– М.: Аспект Пресс, 1995. – 317 с.

Отримано 15.09.2014 р.

УДК 316.01

Червинська Т.К. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ АВТОБІОГРАФІЇ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ "ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ": МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

У статті аналізуються методичні аспекти застосування гендерної автобіографії у процесі викладання дисципліни "Історія та теорія гендерних досліджень".

Ключові слова: гендерна автобіографія, гендерна соціалізація, гендерна ідентичність

В статье анализируются методические аспекты применения гендерной автобиографии в процессе преподавания дисциплины "История и теория гендерных исследований".

Ключевые слова: гендерная автобиография, гендерная социализация, гендерная идентичность

This article analyzes the methodological aspects of gender autobiography in the process of teaching "History and Theory of Gender Studies."

Keywords: *gender autobiography, gender socialization, gender identity*

Актуальність. Дисципліна "Історія та теорія гендерних досліджень" є важливим чинником формування гендерної чутливості, здійснення критичної рефлексії, що є необхідною складовою формування професійних вмінь та навичок майбутнього соціолога. Метою дисципліни є поглиблення соціологічних знань про теоретичні підходи в соціальних науках, які охоплюють гендерні відносини, розвиток і закріплення навичок гендерного аналізу суспільства

Серед знань та вмінь, які формуються у студентства в результаті вивчення дисципліни "Історія та теорія гендерних досліджень": вміння аналізувати, узагальнювати, використовувати методологію та понятійно-категоріальний апарат гендерного аналізу; узагальнювати, робити порівняльну характеристику гендерних систем.

Одним з засобів досягнення цієї мети, яка реалізується при викладанні зазначеної дисципліни, є підготовка студентами та студентками гендерної автобіографії. Оскільки вона виступає логічним завершенням і підсумковим результатом засвоєних в процесі вивчення дисципліни знань та є демонстрацією вмінь і навичок гендерного аналізу, підготовка гендерної автобіографії здійснюється наприкінці вивчення дисципліни "Історія та теорія гендерних досліджень".

Гендерна автобіографія є засобом вивчення становлення і розвитку гендерної ідентичності й спрямована на реконструкцію індивідуального соціального досвіду в аспекті гендерної соціалізації. Вона є способом саморефлексії власної гендерної ідентичності, основних шляхів та способів її формування. При підготовці гендерної автобіографії у студентства формуються вміння та навички для здійснення критичного аналізу, розвивається гендерна чутливість. Основними цілями написання гендерної автобіографії є відстежування розвитку власної гендерної ідентичності на прикладі умов своєї гендерної соціалізації, а також виокремлення основних механізмів і засобів, за допомогою яких здійснюється конструювання гендерної ідентичності.

Отже, **метою** статті є обґрунтування використання методу гендерної автобіографії у викладанні гендерних дисциплін, методичні аспекти та рекомендації щодо її підготовки.

Підготовка гендерної автобіографії передбачає критичний аналіз спогадів про своє дитинство та шкільні роки і будується за таким планом [1, 208].

1. *З якого віку Ви себе пам'ятаєте? Коли вперше Ви відчули відмінності між хлопчиками та дівчатками, жінками та чоловіками? Коли Ви помітили різне ставлення дорослих до хлопчиків та дівчаток? В будь-якому суспільстві від дітей різної статі очікують різної поведінки і по-різному поведуться з ними, в результаті – в будь-якому суспільстві хлопчики та дівчатка поведуть себе неоднаково. З моменту народження на підставі особливостей геніталій дитині приписують акушерську або паспортну стать, яка "сигналізує" про спрямування гендерної ролі дитини. Гендерна соціалізація дитини починається практично з моменту народження, коли батьки й інші дорослі, визначивши паспортну стать немовляти, починають навчати його гендерній ролі хлопчика або дівчинки.*

Відповідно, перший блок питань передбачає суб'єктивне встановлення початку гендерної соціалізації і формування гендерної ідентичності. Тут недостатньо простої констатації відмінностей між хлопчиками та дівчатками, чоловіками та жінками і способів їх прояву, хоча вже саме свідоме помічання цих відмінностей сприяє їх проблематизації. Вказані питання покликані стимулювати роздуми над формуванням гендерних відмінностей інститутами та агентами соціалізації. Студентство повинно поміркувати над тим, яким саме чином, за допомогою яких засобів, процедур і дій суспільство по-різному маркує чоловіче та жіноче. Тому слова про "несвідоме засвоєння основних ознак чоловічої поведінки за допомогою прикладу батька", "тверезе розуміння, що у світі є хлопчики та дівчатка" чи "усвідомлення різниці між хлопчиками та дівчатками" без чіткої вказівки на згадані, але не конкретизовані "ознаки", "прикладні", маркери такої "різниці" є недостатніми і потребують більш ґрунтовного опису та аргументації.

2. *З ким Ви хотіли гратися коли Вам було 5-8 років? Чи пам'ятаєте Ви свої улюблені іграшки? Хто були Вашими улюбленими казковими героями і героями мультфільмів? Вашими улюбленими іграми були рухливі чи спокійні, групові чи одиночні? Яким був Ваш одяг і зовнішній вигляд в ранньому дитинстві, в молодших класах, у підлітковому віці?* Ця позиція спрямована на розуміння вибудовування гендерної ідентичності як "маскулінної" чи "фемінної" через казки, герої яких демонструють різні типи поведінки, іграшки та форми ігрової активності, які також маркуються суспільством як "дівчачі" та "хлопчачі", різний одяг та зовнішній вигляд, що суттєво диференціюється за статтю. Досить розповсюдженою помилкою, яку роблять студентки та студенти відповідаючи на запитання цього блоку є абсолютно некритичне вживання словосполучень, в яких просто констатується наявність "іграшок, які обираються згідно зі статтю", дозвілля, яке "у хлопців та дівчат було досить відмінним", "жіночого одягу", "хлопчачих іграшок", тощо без пояснення що саме мається на увазі. Виклад матеріалу потребує тут не лише позначення існування відмінностей, а й основні їх прояви та механізми через які вони продукуються.

3. *Що Вам говорили в дитинстві, якою повинна бути дівчинка, яким повинен бути хлопчик? Як Вам давали зрозуміти, якої поведінки від Вас, як від хлопчика або дівчинки, очікують оточуючі?* Підготовка питань цього блоку є надзвичайно важливою для розуміння шляхів і засобів формування гендерної ідентичності, ролей, схем та стереотипів. Соціальні уявлення про "чоловіче" та "жіноче" в більшості суспільств містять розгалужену мережу асоціацій. Вони являють собою не лише риси, прямо пов'язані з чоловіками та жінками, такі як анатомія, репродуктивні функції, поділ праці й установки особистості, але й інші риси, більш віддалено й метафорично пов'язані зі статтю В доповнення до засвоєння змістовної інформації про гендерні відмінності діти навчаються використовувати цю розгалужену мережу пов'язаних зі статтю асоціацій для оцінки і застосування нової інформації. Вони навчаються кодувати й організовувати інформацію в термінах гендерної схеми, що сприяє засвоєнню особистістю гендерної поляризації, яка існує в культурі.

Як свідчить аналіз гендерних автобіографій, дуже часто студентки та студенти, навіть ті, які навчаються за спеціальністю "Соціологія" і мають розуміти соціальну сконструйованість того, що в суспільстві типізується як "чоловіче" та "жіноче", оприроднюють їх, демонструючи есенціалістичний спосіб мислення і

некритично вживаючи словосполучення "від нас очікували рис маскулінності, а від дівчат – фемінності", "хлопчача модель поведінки", "справжній чоловік", "мені були притаманні риси, які властиві дівчатам" "забуваючи" про істотну культурну варіативність того, що пов'язується з жінками та чоловіками. Частою помилкою при підготовці гендерної автобіографії є лише фіксація гендерної диференціації ("через те що я постійно дружив з братовою компанією, серед яких були лише хлопці і значно старші за мене, мої відносини з дівчатами обмежилися ") без спроб аналізу її причин та засобів закріплення.

4. *Чи відрізнялися для хлопчиків і дівчаток гендерні моделі, які нав'язувалися вчителями? Чи було різним відношення вчителів до успішності хлопчиків і дівчаток?* Найрозповсюдженішою помилкою, яка зустрічається у відповідях на цей блок питань є, знову ж таки, проста констатація різного ставлення вчителів до дітей різної статі, які "вкорінювали жіночі та чоловічі моделі поведінки", "чітко розмежовували чоловіче та жіноче", "нав'язували гендерні моделі" без аналізу й ілюстрацій конкретними прикладами з власного досвіду основних шляхів такої гендерної поляризації.

В цій частині часто наводяться суперечливі твердження: так, наприклад спочатку подається інформація про відсутність диференційованого ставлення вчителів до хлопців та дівчат ("в школі я не відчував різного ставлення вчителів до хлопчиків та дівчат", "в молодшій школі для дітей не існувало якихось статевих/гендерних розмежувань"), але в подальшому викладі з'ясовується, що різне ставлення таки було присутнім ("дівчат-одноліток... більше за хлопців критикували за неохайність, неуважність, несерйозність", "вчитель в конфлікті між моїми однокласником та однокласницею, зауважив другій, що та "має бути розумнішою – адже вона дівчинка", "моральні настанови першої вчительки відрізнялися для хлопців та дівчат")

5. *Згадайте обставини Вашого дитинства, коли Ви засвоїли ті чи інші уявлення про відмінності гендерних ролей. В якому віці це відбувалося?* Основним завданням цієї позиції є встановлення "віку" власної гендерної соціалізації, в результаті якої і були сформовані певні гендерні ролі та моделі. І тут знову відбувається повторення найрозповсюдженішої, при підготовці гендерної автобіографії, помилки, що пов'язана з відтворенням твердження про відмінності гендерних моделей та ролей без аналізу "шляху" позначення та засвоєння такої різниці "(з фразою "ти ж дівчинка!" батьки просили не робити мене певні речі)". Нерідкісним є твердження про відсутність випадків, які б дозволили "відчути різницю між гендерними ролями чоловіка та жінки", натомість увесь текст завдання рясніє прикладами, що засвідчують наявність такої різниці. Тобто студенти відзначають диференціацію чоловічого та жіночого в поведінкових моделях та гендерних ролях, але вона не здається їм проблематичною і сприймається як абсолютна норма, природна даність.

6. *Хто з батьків був Вам ближчим в дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому, юнацькому віці? Які правила відносин між представниками різної статі існували у Вашій сім'ї? Яких моделей відносин Ви намагаєтесь дотримуватися?* Відповідаючи на питання цього блоку, студентство, зазвичай, може більш-менш чітко вказати "авторів" формування гендерних моделей поведінки, гендерних стереотипів та схем, які існували у їх сім'ї. Проте, часте вживання словосполучень, на кшталт, "жіночі риси в поведінці",

"чоловічі якості характеру", "я прихильник позиції, що хлопець має лишатися хлопцем, а дівчина – дівчиною" та подібних, знову ж таки, свідчать про недостатнє засвоєння знань з дисципліни "Історія та теорія гендерних досліджень" і надзвичайну вкоріненість в наші повсякденні уявлення тези про природність, заданість фактом народження в тілі певної статі, сутнісність, що призводить до непомічання та ігнорування соціальної сконструйованості та релятивності гендерних ролей та моделей.

Типовим недоліком виконання цієї частини завдання є диференційоване "закріплення" за матір'ю та батьком виховання фемінних та маскулінних рис, відповідно, у доньок та синів ("мати з народження навчає доньку бути жіночною, а батько вчить сина бути мужнім") а також впевненість в існуванні якихось універсальних та незмінних "чоловічих" та "жіночих" поведінкових рис ("чоловічу роль виконує батько, а жіночу – мама, сестра та я", "я наслідувала жіночність матері, а мій брат мужність батька").

Іноді автори не вважають за необхідне або лінуються порівнювати власну гендерну соціалізацію з однолітками, родичами, друзями, обмежуючись лише констатацією "оскільки я єдина дитина у сім'ї, то диференціації у вихованні я ніколи не знала, з чим порівнювати мені не було".

Також досить часто студентами та студентками висловлюються суперечливі твердження: так, наприклад, спочатку відбувається фіксація факту рівності в сімейних стосунках "незалежно від гендерної ознаки" і одразу ж пропонується його спростування: "батько, звісно, є головою сім'ї і за ним завжди остаточне рішення". А дехто просто констатує: "гендерні ролі в моїй сім'ї розділені відповідно до гендерних стереотипів", не вважаючи за потрібне аналізувати такий стан справ. Більш того, деякі автори, не обтяжуючи себе мінімальною аргументацією, пов'язують відтворення в поведінці жінок "жіночності", а чоловіків "мужності" та взаємодоповнюваність цих характеристик, з профілактикою "нетрадиційних" сексуальних потягів та зв'язків.

7. *Які якості Ви найбільше цінуєте в чоловіках, а які – в жінках? Чому? Чи вважаєте Ви, що жінки і чоловіки страждають від гендерних стереотипів і норм, розповсюджених в суспільстві?* Цей блок питань є своєрідним "фільтром", "провокацією", перевіркою засвоєних в результаті вивчення дисципліни знань. Чи можна говорити про сутнісні "жіночі" та "чоловічі" якості? Чи можуть "фемінні" характеристики бути притаманними чоловікам і навпаки? Які функції гендерних норм та стереотипів у суспільстві? Чи можуть вони виступати джерелами нещастя та страждань для осіб різної статі? Слід констатувати, що цей своєрідний тест на есенціалізм-соціальний конструктивізм проходять далеко не всі автори гендерних автобіографій. Значна їх частина демонструє, що гендерні стереотипи, які панують в нашому суспільстві, були посаджені на благодатний ґрунт і пустили пишні паростки, про що свідчать висловлювання на кшталт: "як би жінка не вибивалася на передній план в різних сферах життєдіяльності, вона все ж залишається за спиною чоловіка", "я вважаю домінуючий статус чоловіка абсолютно природним", "кожен має знати своє місце і робити те, що йому вдається найкраще, те, що йому дано від природи – це стосується і чоловіків, і жінок", "чоловік має бути мужнім, а жінка – жіночною та ніжною", "думати і діяти як чоловік", "чоловік – грубий, сильний, справжній батько, мати – чутлива, жіночна, справжня мати". Більше того, в текстах можна зустріти навіть звинувачення осіб

різної статі в разі, якщо вони демонструють невідповідну гендерну поведінку: "він захисник, добувач і якщо він з цим не впорається, то який з нього чоловік!" Іноді автори роблять зовсім радикальні висновки про те, що чоловіки й жінки страждають не від гендерних стереотипів, а від того, що відмовляються їм слідувати, "не засвоюють визнані для них суспільством гендерні моделі поведінки".

Водночас наявна значна частина авторів, яка демонструючи критичне мислення та гендерну чутливість, аналізують негативні наслідки дії гендерних стереотипів, описуючи ситуації соціального тиску, стигматизації, сегрегації, які застосовуються до "порушників" гендерних норм.

8. Хто (або що), на Вашу думку, в більшій мірі вплинув на Ваші гендерні погляди й уявлення? Тут, на підставі вже здійсненої саморефлексії основних суб'єктів та механізмів гендерної соціалізації, студентки та студенти мають зробити висновки про найістотніші та визначальні чинники, що вплинули на формування їх гендерної ідентичності. І знову тут повторюється ситуація простої констатації "очікувань суспільства" які конструюють гендерні уявлення, "впливу школи та вчителів", "виховання в сім'ї" без опису засобів, за допомогою яких відбувається гендерна соціалізація та конструюється гендерна ідентичність.

9. Виділіть механізми, прийоми, способи, які найчастіше використовуються оточуючими для формування Вашої ідентичності і Ваших гендерних уявлень. В цій завершальній частині аналізу від студентства очікуються висновки та узагальнення. І коли на завершення гендерної автобіографії, після спроб здійснення більш менш адекватного аналізу формування власних гендерних уявлень, читаємо "суспільство, не зважаючи на те, які моделі поведінки нам є природнішими" (маючи на увазі "природність", так званих, чоловічих та жіночих моделей) – приходить розуміння того, що гендерну чутливість потрібно виховувати більш систематично і послідовно, не обмежуючись лише однією короткою дисципліною "Історія та теорія гендерних досліджень".

Також аналіз гендерних автобіографій засвідчує нерозуміння і нерозрізнення студентством інститутів та агентів, які справляють істотний вплив на формування гендерної ідентичності в заданому суспільством/культурою напрямку і механізмів та способів за допомогою яких реалізується гендерна соціалізація. Так, наприклад, досить часто автори до таких механізмів відносять рекламу, не беручи до уваги те, що реклама може бути різною: і такою що продукує та репродукує гендерні стереотипи, й такою, що може сприяти їх руйнуванню. В цій завершально-підсумковій частині роботи повторюються помилки, допущені в попередніх частинах гендерної автобіографії. Тут ми знову зустрічаємо простий перелік основних каналів репродукування гендерних стереотипів ("сучасна реклама на телебаченні", "масова культура", "певні гендерні стереотипи, з якими я стикалася, більше походили з екранів телевізорів та казок", "стереотипні уявлення просто "кричать з екрану") без аналізу основних проявів останніх. Більш того, до переліку "способів та механізмів формування гендерних уявлень" потрапляють – незрозуміло з яких причин – "батьки, дошкільні освітні організації", "засоби масової інформації".

Висновки. Гендерна автобіографія є одним з засобів гендерної просвіти та формування гендерної чутливості, що сприяють розвитку критичного мислення у

студентства. Гендерна просвіта повинна розпочинатися з самодослідження і критичної саморефлексії – тобто аналізу власних гендерних уявлень, стереотипів, упереджень та моделей поведінки, які й реалізуються при підготовці гендерної автобіографії. Остання є важливим інструментом, що стимулює студентство до здійснення гендерного самоаналізу – аналізу соціальної реальності й індивідуального досвіду чоловіків і жінок, який може стати основою навчання чоловіків та жінок продуктивним стратегіям і тактикам поведінки для перегляду традиційних гендерних схем та стереотипів і сприяти конструктивному вирішенню гендерно-рольових конфліктів і проблем, які виникають на їх основі.

Список використаних джерел

1. Гендерна психологія. Практикум. 2-е изд. /Под ред. И.С. Клециной. – СПб.: Питер, 2009. – 496 с.

Отримано 22.09.2014 р.

УДК 316.01

Корж К.М.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, асистент кафедри теорії та історії соціології

СПЕЦИФІКА ОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СОЦІАЛЬНА ПАТОЛОГІЯ», «СОЦІАЛЬНА НОРМА», «СОЦІАЛЬНЕ ВІДХИЛЕННЯ», «ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА» В СОЦІОЛОГІЇ

У статті представляються проблемні питання вивчення соціальних відхилень та девіантної поведінки. Робиться уточнення понять «соціальна норма», «соціальна патологія», «соціальне відхилення», «девіантна поведінка», які складають основу вивчення специфічних форм дій та взаємодій між індивідами (групами) в суспільстві.

Ключові слова: соціальна норма, соціальна патологія, соціальне відхилення, девіантна поведінка, соціальна взаємодія, соціальна дія

В статье представлены проблемные вопросы изучения социальных отклонений и девиантного поведения. Уточняются понятия «социальная норма», «социальная патология», «социальные отклонения», «девиантное поведение», которые составляют теоретико-методологическое основание изучения специфических форм действий и взаимодействий между индивидами (группами) в обществе.

Ключевые слова: социальная норма, социальная патология, социальное отклонение, девиантное поведение, социальное взаимодействие, социальное действие

The article presents problematic issues in the study of social deviations and deviant behavior. Such concepts as social norm, social pathology, social deviation, and deviant behavior, which constitute the basis for understanding of specific forms of action and interaction between individuals (or groups) in a society, are specified.

Keywords: social norm, social pathology, social deviation, deviant behavior, social interaction, social action

Актуальність теми дослідження зумовлена важливим значенням соціальних відхилень та девіантної поведінки в функціонуванні та розвитку сучасного суспільства загалом і українського суспільства зокрема. Останні роки Україна проходить період системних зрушень. З одного боку, - рух, зміни,